

Uliana Klymiuk

KWESTIA ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI W DZIAŁALNOŚCI POLSKICH PARTII POLITYCZNYCH W GALICJI (1914–1918)

Abstract

The article analyses in a thorough and objective way the formulation and promotion of the idea of independent Polish statehood in Galicia among various political parties during the time of the First World War. The presented research is based on, among others, hitherto unused archival materials.

Słowa kluczowe: pierwsza wojna światowa, Galicja, państwowość polska, organizacje polityczne, J. Piłsudski, R. Dmowski.

Key words: First World War, Galicia, Polish statehood, political organisations, Piłsudski, Dmowski.

Od utraty przez Polskę niepodległości sprawa stosunku Polaków do poszczególnych zaborców stała się jednym z centralnych problemów polskiego życia politycznego¹. W latach wojny światowej, kiedy zaborcy podjęli walkę zbrojną między sobą, walkę toczącą się w pierwszej fazie przede wszystkim na ziemiach polskich, sprawa ta nabrała szczególnego znaczenia. Ukształtowany jeszcze przed wojną podział na polityczne orientacje ulegał przeobrażeniom pod wpływem zmieniającej się sytuacji militarnej, politycznej i gospodarczej, zarówno na ziemiach polskich, jak i w skali międzynarodowej.

Jednym z ważnych problemów podczas wojny światowej była działalność polskich organizacji, które istniały w polskim społeczeństwie i podnosiły kwestię odbudowy państwowości polskiej. Organizacje polityczne działały w zgodzie z istniejącymi orientacjami.

¹ Poszukiwanie materiałów do artykułu było możliwe dzięki wsparciu Funduszu stypendialnego Muzeum Historii Polski.

Stan polityczny w przeddzień pierwszej wojny światowej przedstawiał smutny obraz walki partyjnej. Partie polityczne Galicji rozdzielone na dwa duże obozy bloku i antybloku prowadziły ostrą walkę w kołach politycznych i prasowych².

Po wdrożeniu sejmowej reformy w Galicji w 1907 r., pod silnym naciskiem rządu, sejm został rozwiązany, wskutek czego Sejmowe Koło, najwyższy polski organ polityczny, nie było czynne. Rada Narodowa po wyjściu z niej trzech partii politycznych nie była organizacją reprezentacyjną dla całego społeczeństwa polskiego w Galicji, chociaż cieszyła się dużym szacunkiem. Zamiast jednej orientacji politycznej istniało kilka, a każda z nich wiązała los Polski z jednym z zaborców³.

Reakcja zorganizowanych sił politycznych na wybuch wojny pozostawała w zgodzie z wcześniejszymi orientacjami. Wiadomo, że na przełomie XIX i XX wieku wykryły się główne polskie polityczne orientacje:

1) Orientacja prorosyjska – narodziła się w środowisku Ligi Narodowej i endecji. Narodowo-demokratyczny ruch wystąpił na początku XX wieku jako bardzo wpływowa polityczna siła na polskich ziemiach rozdzielonych między trzy państwa. Przeszedł on w swoim rozwoju kilku etapów: od utworzenia w 1887 r. w Szwajcarii potajemnej Ligi Polskiej, od 1893 r. pod nową nazwą Liga Narodowa, do utworzenia na początku XX wieku pod jej kierownictwem w Galicji, Królestwie Polskim i Poznaniu Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego (endeków)⁴.

Głównym ideologiem i duchowym przewodnikiem tej partii był Roman Dmowski (1864–1939). Znany polityk jeszcze będąc studentem uczestniczył w działalności nielegalnej organizacji studenckiej Związek Młodzieży Polskiej, zwanej „Zet”. W 1893 r. razem z innymi działaczami burżuazyjno-narodowego nurtu organizował Ligę Narodową – nielegalną polityczną organizację, która działała we wszystkich częściach Polski rozdzielonej między Austrię, Niemcy i Rosję. W 1897 r. pod egidą Ligi Narodowej powstało Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne.

Główne polityczne koncepcje Roman Dmowski przedstawiał w swoich pracach: *Myśli nowoczesnego Polaka* (1902), *Niemcy, Rosja i kwestia polska* (1908), *Polska polityka i odbudowanie państwa* (1925), gdzie uzasadnił ideę i drogę odbudowy polskiej państwowości. Zarazem, ze względu na wydarzenia przełomu XIX i XX wieku, znany polityczny działacz uważał za nonsens program odbudowy Polski w granicach z 1772 r. i to było zasadnicze odejście od historycznej tradycji. Reasumując, w politycznej doktrynie jednej z wpływowych sił

² Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), zespół nr 38 (Centralna Agencja Polska w Lozannie), sygn. 74. (Organizacje polityczne i wojskowe w Galicji – ich działalność od 1914 roku do rozłamu Naczelnego Komitetu Narodowego), k. 7.

³ *Ibidem*, k. 9.

⁴ I. Мацевко, *Польські національні демократи і неославізм (1907–1910)*, „Вісник Львівського університету. Серія історія”, 2000, 35–36, s. 221.

społeczeństwa polskiego pierwszej połowy XX wieku – Narodowej-Demokracji – istniała idea odbudowy państwa polskiego.

Swoje polityczne sympatie teoretyk narodowych demokratów skierował w stronę Rosji i państw ententy. Jego zdaniem Rosja najmniej zagrażała polskości. W związku z tym autonomia przyszłej Polski powinna być osiągnięta stopniowo, za pomocą legalnych działań w parlamencie – Dumie. Celem było zjednoczenie wszystkich polskich ziem pod berłem rosyjskiego cara, doprowadzenie do autonomii, a potem do niepodległości. Zadaniem Dmowskiego było odpowiedzieć sobie na pytanie: jaka ma być przyszła Polska?⁵ Dmowski podkreślał, że dla odzyskania niepodległości potrzebne jest spełnienie w najbliższym czasie trzech warunków: przekształcenie wewnętrzne w Rosji, ostateczny rozkład Austrii i wojna Rosji z Niemcami, która „jeżeli nie doprowadzi od razu do odbudowania państwa polskiego, to może dać rzecz dla tego przyszłego państwa najważniejszą, mianowicie oderwanie ziem zaboru pruskiego od Niemiec⁶.

2) Orientacja proaustriacka – lojalistyczna. Jej zwolennicy odwoływali się do Austro-Węgier i rekrutowali się spośród radykalnej młodzieży inteligentkiej oraz różnych warstw społeczeństwa galicyjskiego. W obozie proaustriackim istniało zresztą spore zróżnicowanie postaw, od koncepcji trialistycznej, przewidującej stworzenie z Galicji trzeciego obok Austrii i Węgier członu monarchii habsburskiej, do teorii walki zbrojnej u boku państw centralnych.

Zdaniem polskiego historyka J. Buszko, większość stronnictw politycznych w Galicji uważała, że z owego Piemontu-Galicji narodzi się polski czyn zbrojny, który w chwili wybuchu wojny austro-rosyjskiej przerodzi się w powstanie antyrosyjskie w Królestwie⁷. W opinii polityków nastawionych antyrosyjsko Austro-Węgry były tym państwem, w oparciu o które można podjąć sprawę polską, jej rozwiązanie widzieli w oderwaniu od Rosji ziem polskich zaboru rosyjskiego i w połączeniu Kongresówki z Galicją w ramach monarchii habsburskiej.

Jedną z głównych sił w tym obozie była Polska Partia Socjalistyczna, a właściwie PPS Frakcja Rewolucyjna powstała wskutek rozłamu PPS w listopadzie 1906 roku. Na czele tej partii stał Józef Piłsudski, który kierował Organizacją Spiskowo-Bojową PPS. W roku 1908 Piłsudski coraz wyraźniej dawał wyraz przekonaniu, że sztandar walki o niepodległość należy nieść w imieniu całego narodu, a nie jednej klasy. Idea zbrojnej irredenty musiała, jego zdaniem, mieć charakter powszechny⁸. Po klęsce rewolucji członkowie Organizacji szukali schronienia w Galicji, gdzie w 1908 r. założyli konspiracyjny Związek Walki Czynnej z J. Piłsudskim, K. Sosnkowskim, M. Kukielem na czele. Głównym zadaniem ZWC była organizacja lokalnych grup socjalistycznych, których

⁵ J. Cabaj, *Dmowski i Piłsudski – dwie koncepcje niepodległościowe*, [w:] *Powrót Polski do rodziny wolnych narodów*, red. J. Konefał, Lublin 2009, s. 59.

⁶ R. Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, Warszawa 1988, t. 1, s. 75.

⁷ J. Buszko, *Polacy w parlamencie wiedeńskim 1848–1918*, Warszawa 1996, s. 315.

⁸ W. Suleja, *Józef Piłsudski*, Wrocław 2004, s. 96.

celem było wykształcenie kadr dla rewolucyjnego ruchu w Królestwie Polskim⁹. Według słów J. Molendy, nurt polityczny piłsudczyków zaczął się kształtować dopiero od 1908 r. i podjął zarazem walkę o zdobycie przywództwa politycznego w społeczeństwie¹⁰.

Początkowym celem zwolenników Piłsudskiego było rozszerzenie autonomicznej Galicji o Królestwo Polskie, a następnie wydobycie jej spod panowania Austro-Węgrów. Z orientacją austro-polską związana była również działalność PPSD z Ignacym Daszyńskim na czele oraz konserwatyści i przywódca chłopskiego Polskiego Stronnictwa Ludowego: Jakub Bojko, Jan Stapiński i Wincenty Witos.

Ruch ludowy nie sformułował konkurencyjnego w stosunku do endecji i socjalistów programu politycznego. W momencie wybuchu pierwszej wojny światowej ludowcy widzieli rozwiązanie polskiej sprawy w porozumieniu z państwami centralnymi, a mianowicie Austro-Węgrami i Niemcami. Wszystkie chłopskie partie najpierw należały do obozu tak zwanych aktywistów. A za rozwiązanie polskiej kwestii uważali zjednoczenie Królestwa Polskiego, w Rosji, z Galicją, by utworzyć w ten sposób trzeci federacyjny człon monarchii austro-węgierskiej¹¹.

3) Orientacja rewolucyjna różniła się od dwóch poprzednich, SDKPiL oraz PPS-Lewica wyobrażały sobie bowiem wojnę jako przewrót społeczny, który zlikwiduje wszelki ucisk, a tym samym rozwiąże sprawę narodową. Konflikt mocarstw miał być wykorzystany do wzmocnienia ruchu rewolucyjnego i do realizacji jego klasowych celów. Sprawa niepodległości w tym kontekście schodziła na drugi plan. W polskim społeczeństwie istniały partie, które widziały taką perspektywę polskiego nurtu socjalistycznego.

Lider PPS J. Piłsudski, zgodnie z tradycją powstańczą, postrzegał Rosję jako głównego wroga. Miejsce Polaków w zbliżającym się konflikcie mocarstw widział u boku Austro-Węgrów. Konfrontacja zaś państw centralnych z Rosją miała doprowadzić – według koncepcji Piłsudskiego – do zajęcia Królestwa Polskiego przez wojska tych pierwszych. Z chwilą wybuchu wojny miały wkroczyć polskie oddziały kadrowe. Piłsudski uważał, że taka sytuacja ożywi nastroje patriotyczne¹². Droga do niepodległości wiodła tylko poprzez odzyskanie ziem polskich od Rosji, przy czym i tu pojawiła się jakże charakterystyczna dla orientacyjnych wyborów dwuetapowość. Klęska Rosji w wojennym starciu bądź tylko z samymi Austro-Węgrami, bądź tylko występującymi wspólnie z niemiecką Rzeszą mogła przynieść dwie ewentualności. Pierwszą było włączenie ziem pol-

⁹ *Galicyjska działalność wojskowa Piłsudskiego (1906–1914). Dokumenty*, zebrali S. Arski i J. Chudek, Warszawa 1967, s. 488.

¹⁰ J. Molenda, *Piłsudczycy a narodowi demokraci 1908–1918*, Warszawa 1980, s. 8.

¹¹ H. Cimek, *Mysł polityczna stronnictw ludowych w kwestii niepodległości Polski w latach 1914–1919*, Warszawa 2007, s. 7.

¹² J. Cabaj, *Dmowski i Piłsudski...*, s. 62.

skich w skład monarchii Habsburgów, która przekształciłaby się w ten sposób w polsko-austriacko-węgierską triadę. Druga – to utworzenie na tych ziemiach własnego państwa. Obydwa warianty były wstępem do drugiego etapu – pełnej, trójzaborowej niepodległości¹³. Dlatego jeszcze do początku pierwszej wojny światowej Piłsudski aktywnie zajął się kształtowaniem polskich sił zbrojnych, żeby wykorzystać je przeciw Rosji do odbudowy polskiej państwowości.

J. Piłsudski 21 lutego 1914 r. w Sali Towarzystwa Geograficznego w Paryżu wygłosił odczyt, w którym zaznaczył:

W tym smutnym okresie [koniec XIX wieku] idea niepodległościowa tleje jednakże pod popiołami. Nie może ona zginąć...¹⁴. [...] Było to tylko życzenie, koncepcja wyłącznie teoretyczna, która nie opiera się na żadnym planie realizacji mniej czy więcej konkretnym i odsuwa w zupełności idee walki zbrojnej. Zaczęła wyodrębniać się w umysłach idea wojskowego przygotowania społeczeństwa polskiego. Inicjatywę tego ruchu dała Polska Partia Socjalistyczna (PPS), która w roku 1908 tworzy pierwszą organizację strzelecką. Przyszło się powoli do przekonania, że jedynie przygotowanie wojskowe pozwoli nam w godzinie walki stawić czoła temu czy innemu państwu zaborczemu. Rozwinęły się one szczególnie w Galicji, gdzie mogą działać swobodnie, korzystać z pewnych praw, wspólnych dla wszystkich związków strzeleckich państwa austriackiego. Rozwój przygotowań wojskowych dał efekty pozytywne, nie ulegające wątpliwości: stanowi w naszym kraju pewną wartość na rynku politycznym Europy. Ruch wojskowy wprowadza ponownie kwestię polską na szachownicę europejską¹⁵.

Ze słów namiestnika Galicji M. Bobrzyńskiego wynika, że stosunki w kraju kształtują się pod wpływem przekonania, iż w niedalekiej przyszłości dojdzie do wojny między Austrią a Rosją¹⁶. Jeszcze w 1912 r. w okresie silnego politycznego napięcia w Europie związanego z wojną na Bałkanach doszło do koordynacji działalności polskich ugrupowań, które stały na pozycjach walki z Rosją.

25 i 26 sierpnia 1912 r. odbył się zjazd w Zakopanym, w którym uczestniczyli działacze polityczni, związani z socjalistycznym i narodowym nurtem, przedstawiciele inteligencji. Uczestnicy zjazdu po gorącej dyskusji uzgodnili wspólną rezolucję, która powinna działać w razie zbrojnego konfliktu między Austrią i Rosją. To rozumiało się jak „występ” po stronie Austrii. Utworzono Polski Skarb Wojskowy (PSW), na czele organizacji stanął polityk PPS Bolesław Limanowski. Postanowiono zwrócić się o pomoc do całego ludu polskiego, ponieważ z początkiem wojny bałkańskiej w październiku 1912 r. perspektywy wojny między Austrią i Rosją stawały się bardziej realne. Uczestnicy zjazdu

¹³ W. Suleja, *Józef Piłsudski...*, s. 102–103.

¹⁴ AAN, zespół 106, Akta Józefa i Aleksandry Piłsudskich, syg. IV/27. Rozkazy, wykłady, artykuły, odczyty, listy i inne opracowania z lat 1898–1924, s. 3–4.

¹⁵ *Ibidem*, s. 5–6.

¹⁶ *Galicyska działalność wojskowa Piłsudskiego...*, s. 559.

dążyli do zjednoczenia bliskich między sobą ugrupowań¹⁷. Wskutek wspólnych narad powołano Komisję Tymczasową Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych (KTSSN)¹⁸.

Utworzenie komisji odbyło się w Wiedniu 10 listopada 1912 roku. W jej skład weszły z Królestwa Polskiego po jednej delegacji z czterech ugrupowań: Polskiej Partii Socjalistycznej, Narodowego Związku Robotniczego, Narodowego Związku Chłopskiego, Organizacji Niepodległościowej Inteligencji. Komisja Tymczasowa była wspólnym reprezentantem w sprawach porozumienia wszystkich czynników politycznych dążących do wyzwolenia narodu polskiego spod jarzma caratu. Zadaniem Komisji było: a) dostarczenie materialnych środków na potrzeby KSSN, a w szczególności na potrzeby przygotowań do walki zbrojnej o niepodległość Polski; b) wypracowanie zasad i form organizacyjnych polskiej skarbowości; c) przygotowanie dla przyszłego Rządu Narodowego administracyjnego aparatu skarbowego¹⁹. Co znaczy, że Komisja stawiała sobie za zadanie przygotować organizację polskich zbrojnych kadr i zebranie funduszu, a w razie wojny powinna była utworzyć Rząd Narodowy.

Na pierwszym kongresie 30 listopada – 1 grudnia 1913 r. we Lwowie zostały podjęte decyzje dotyczące spraw zewnętrznej organizacji Komisji, statut i zmiana nazwy na Komisję Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych (KSSN). Każde stronnictwo było reprezentowane jednym delegatem i jednym zastępcą. Władzami Komisji były: kongres, delegacja i wydziały. Kongres składał się z delegatów stronnictw, delegatów Komitetu Obrony Narodowej, Wydziału Wojskowego, Polskiego Skarbu Wojskowego, Biura Prasowego. Delegacja zajmowała się wzajemnym porozumieniem wszystkich stronnictw. Funkcję sekretarza pełnił Witold Jodko-Narkiewicz, jego zastępcą był Leon Wasilewski, a Józefa Piłsudskiego mianowano komendantem sił wojskowych²⁰. Ważnym sukcesem dla Komisji był zjazd tych przedstawicieli w Petersburgu (16 grudnia 1912 r.), gdzie także utworzono Komitet Centralny Obrony Narodowej²¹.

Większość polskich politycznych partii w Galicji uważała ten kraj za „Piemont Polski”, z którego wyjdzie „uzbrojony stopień” fali wybuchu wojny austriacko-rosyjskiej, da początek powstania antyrosyjskiego w Królestwie i utworzy podstawy polskiej państwowości na tych ziemiach²². Obok KTSSN, która z powodu swobodniejszych warunków politycznych najsilniej rozwinęła swoją działalność

¹⁷ AAN, zespół 48 (Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych), sygn. 1 (Inwentarz zespołu akt KSSN (z lat 1912–1914)), k. 3.

¹⁸ *Ibidem*, k. 3.

¹⁹ AAN, zespół 106, Akta J. i A. Piłsudskich, sygn. IV/1, mf: 20190, Listy W. Jodki, W. Sławka, W. Sikorskiego i in. do J. Piłsudskiego z okresu 1913–1914, s. 29 (*Projekt Ustawy Polskiego Skarbu Wojskowego*).

²⁰ AAN, zespół 48 (Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych)..., k. 3.

²¹ *Ibidem*, k. 5.

²² J. Buszko, *Polacy w parlamencie wiedeńskim...*, s. 315.

w Galicji, istnieje w Galicji Rada Narodowa, przy której skupiły się żywioly konserwatywne i Narodowa Demokracja Galicyjska²³.

W wyniku takich politycznych wydarzeń w Galicji przeciwstawiły się sobie od pierwszej chwili wojny Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych i Lwowski Centralny Narodowy Komitet pod przewodnictwem Tadeusza Cieńskiego i Aleksandra Skarbka. Komisja reprezentowała oddziały Piłsudskiego już czynne i narastające na bazie krakowskiej, a Komitetowi podporządkowywały się Sokół, Drużyny Bartoszowe, Drużyny Strzeleckie. Jednak na początku 1914 r. istniały ideologiczne nieporozumienia w KSSN. Narodowy Związek Robotniczy oświadczył o swoim braku związku z działalnością Komisji i nie wysłał swojego delegata na narady, a w 1914 r. otwarcie wyszedł z Komisji²⁴.

Główny przywódca PPS Frakcji Rewolucyjnej J. Piłsudski przewidywał, że w pierwszym okresie wojny światowej państwa centralne (Austro-Węgry, Niemcy, Bułgaria, Turcja) zwyciężą Rosję, a w drugim etapie będą zwyciężone przez Zachód (Anglia i Francja)²⁵. W czerwcu 1908 r. we Lwowie utworzono konspiracyjny Związek Walki Czynnej (ZWC) z Kazimierzem Sosnkowskim (1889–1969) na czele. Konspiracyjny charakter ZWC ograniczał formy pracy i liczbę organizacji²⁶. W tym czasie sytuacja polityczna nie była pewna, interesy monarchii austriackiej mogły stać w sprzeczności z niepodległościowymi dążeniami Polaków. Dlatego przygotowanie się do samodzielnej akcji zbrojnej było nieodzowną koniecznością²⁷. W ciągu dwóch lat utworzono Związek Strzelecki i Strzelec w Krakowie. We Lwowie na czele tych organizacji stanął Władysław Sikorski (1881–1943). Związek Strzelecki i Polskie Drużyny Strzeleckie liczyły do 200 kół i ok. 10 tys. członków. Formalnie te dwie organizacje współpracowały między sobą i uznawały wspólnym komendantem J. Piłsudskiego²⁸.

28 lipca 1914 r. w Wiedniu rozpoczęły się negocjacje przedstawiciele KSSN z przedstawicielami austriackiej władzy. Austriacka strona delegowała oficerów. Reprezentanci KSSN zaproponowali przyjęcie planów J. Piłsudskiego i zorganizowanie po stronie armii austro-węgierskiej polskich drużyn strzeleckich. Podstawę ich tworzyły kadry, które były przygotowane w organizacjach paramilitarnych. Austriackie władze zgadzały się na to, żeby zjednoczone drużyny

²³ AAN, zespół: Związek Chłopski, syg: 36/1, Odezwy (1913–1915), k. 3.

²⁴ AAN, zespół 48 (Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych), syg. 1..., k. 7.

²⁵ AAN, zespół 38 (Centralna Agencja Polska w Lozannie), syg. 74 (Organizacje polityczne i wojskowe w Galicji – ich działalność od 1914 roku do rozłamu w łonie Naczelnego Komitetu Narodowego), k. 9.

²⁶ *Polski czyn niepodległościowy w latach 1914–1945. Materiały z konferencji*, red. J. Świerczyński, Warszawa 2000, s. 17.

²⁷ *Galicyjska działalność wojskowa Piłsudskiego...*, s. 583.

²⁸ AAN, zespół 48 (Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych)..., k. 7.

Piłsudskiego weszły do Królestwa jako część austriackiej armii, stworzyły tam odpowiednią cywilną władzę i zaczęły organizować powstanie przeciw Rosji.

Austriacka strona okazywała duże poparcie dla działalności zwiadowczej ludzi Piłsudskiego na tyłach Rosjan, na którą przedstawiciele KSSN wyrazili zgodę. Przedstawiciele Austrii mówili o planach utworzenia z Galicji i Kongresówki „autonomicznej jednostki” w ramach Austrii albo państwowego organizmu, równoznacznego Austrii i Węgrom. Ryzyko austriackiej strony było minimalne, bo umowa nie kierowała się żadnymi wojskowymi i politycznymi zobowiązaniami. Strzelcy powinni działać według własnej myśli.

Piłsudski zgadzał się na taką zasadę, ponieważ uważał, że dzięki hasłom narodowej niepodległości uda się skłonić polskie społeczeństwo do wojskowego podtrzymania Austro-Węgier. 2 sierpnia 1914 r. wydał nakaz mobilizacji członkom Związku Strzeleckiego, Strzelca i Polskim Drużynom Strzeleckim, by przekroczyć austriacko-rosyjską granicę i rozpocząć walkę w Królestwie przeciw armii rosyjskiej. Komendant główny Wojska Polskiego do połączonych oddziałów mówił: „Żołnierze!... Spotkał was ten zaszczyt niezmierny, że pójdziecie do Królestwa i przestąpicie granicę rosyjskiego zaboru, jako czołowa kolumna wojska polskiego, idącego walczyć za oswobodzenie ojczyzny...”²⁹.

6 sierpnia 1914 r. oddziały strzeleckie przeszły granicę i doszły bez oporu do Kielc. Piłsudski ogłosił utworzenie w Warszawie fikcyjnego Rządu Narodowego i zaczął organizować komisariaty wojskowe, mobilizować młodzież do swoich oddziałów. „...Polacy! W Warszawie utworzył się Rząd Narodowy. Obowiązkiem wszystkich Polaków jest skupić się solidarnie pod jego władzą. Komendantem polskich sił wojskowych mianowany został Józef Piłsudski, którego rozporządzeniem wszyscy ulegać winni”³⁰.

Idea powstania antyrosyjskiego doznała klęski. Na żądanie austro-węgierskiej armii J. Piłsudski był zmuszony 13 sierpnia wstrzymać działalność i zlikwidować drużyny strzeleckie. Antyrosyjskie powstanie w Królestwie nie wybuchło. Tam górę wzięła orientacja R. Dmowskiego i jego polityczna motywacja, która opierała się o Rosję. Odezwa Wielkiego Księcia Mikołaja Mikołajewicza z 14 sierpnia 1914 r. brzmiała: „...niech Naród Polski połączy się w jedno ciało, pod berłem tem odrodzi się Polska, swobodnie w swojej wierze, języku i samorządzie”³¹. Manifest świadczył o próbach pozyskania Polaków do współdziałania z Rosją. Stwarzało to dogodniejsze warunki do poczynań narodowych demokratów w zaborze rosyjskim³².

²⁹ *Odbudowa i rozwój państwowości polskiej w świetle dokumentów 1908–1921*, wybór i oprac. J. Misztal, Gliwice 1993, s. 61.

³⁰ *Najnowsza historia polityczna Polski 1918–1926*, [wybór] W. Kozub-Ciembroniewicz, J.M. Majchrowski, Kraków 1986, s. 23.

³¹ *Ibidem*, s. 24.

³² J. Molenda, *Piłsudzycy a narodowi demokraci...*, s. 130.

Wkrótce doszło do porozumienia między różnymi siłami politycznymi. W Krakowie 15 sierpnia 1914 r. na zaproszenie głowy Koła Polskiego Juliusza Leo zebrali się przedstawiciele wszystkich partii polskich oraz narodowych i militarynych organizacji w celu wspólnej narady i solidarnej działalności. Uczestniczący w nim przedstawiciele Komisji Generalnego Komitetu Narodowego i Komisji Parlamentarnej Koła Polskiego uchwalili utworzenie jednej wspólnej narodowej reprezentacji. 16 sierpnia 1914 r. utworzono Naczelny Komitet Narodowy³³. Zebranie to wybrało komisję w składzie 12 osób, której celem było położyć kres nieporozumieniom między stronnictwami i organizacjami. 16 sierpnia przyjęto zasadę: tylko jedność całej Polski może połączyć wszystkich Polaków³⁴.

Plenarne zebranie przedstawicieli kół niepodległościowych przyjęło do wiadomości ugodę i następujące uchwały: 1) Centralny Komitet Narodowy i Tymczasowa Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych tworzą Naczelny Komitet Narodowy i uznają Komitet za najwyższą instancję w sprawach wojskowych, politycznych, finansowych i zbrojnych; 2) na podstawie tego zjednoczenia przystąpić do utworzenia dwóch Polskich Legionów, jednego w Zachodniej, a drugiego w Galicji Wschodniej, pod polskim kierownictwem, oparte na istniejących polskich organizacjach zbrojnych³⁵. Naczelny Komitet Narodowy planował dołączyć terytoria zajęte przez imperium rosyjskie do Austro-Węgier i przekształcić monarchię Habsburgów w trójpaństwowe państwo (Austro-Węgry-Polskę). W skład Komitetu weszło 14 narodowych demokratów, 6 realistów i 7 bezpartyjnych³⁶.

Już 17 sierpnia gazeta lwowska „Diło” pisała:

Obrady otworzył prezes Koła Polskiego J. Leo. On wskazał na obowiązki, które teraz powinna wykonywać polska reprezentacja. Główny cel – żeby mieć wpływ na bieg politycznych wypadków, dlatego trzeba utworzyć jedną legalną narodową organizację i przez nią powołać do życia większe wojskowe formacje, które reprezentowałyby ideę Polski. [...] Przecież w tej dobie krwawych zmian w Europie możemy skorzystać bardzo dużo, ale też dużo musimy ofiarowywać, ponieważ nie wygrywa ten, kto ostrożnie czeka końca gry. W tej chwili lud powinien udowodnić, że żyje i chce żyć, że miejsce Bogiem jemu określone – on potrafi utrzymać i przed nieprzyjacielem obronić³⁷.

Miała to być najwyższa wojskowa, finansowa i polityczna instancja wśród Polaków Galicji z J. Leo na czele. Lwowską sekcją NKN kierował Tadeusz Cieński, a krakowską – Władysław Jaworski. Wojskowym oddziałem Sekcji

³³ AAN, zespół 48 (Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych)..., k. 9.

³⁴ Archiwum Państwowe w Krakowie, zespół Archiwum Naczelnego Komitetu Narodowego, syg. 6 (*Dziennik obwieszczeń NKN*), k. 2.

³⁵ Archiwum Akt Nowych (AAN), zespół 38 (Centralna Agencja Polska w Lozannie), syg. 74 (*Organizacje polityczne i wojskowe w Galicji – ich działalność od 1914 roku do rozłamu w tonie Naczelnego Komitetu Narodowego*), k. 33.

³⁶ J. Pajewski, *Odbudowa państwa polskiego 1914–1918*, Poznań 2005, s. 56.

³⁷ Польська акція, „Diło”, 17 серпня 1914, s. 4.

Wschodniej kierował Aleksander Skarbek, a krakowską – Władysław Sikorski³⁸. Polityka Wiednia w tej sprawie była dwuznaczna. Z jednej strony popierano te idee, a z drugiej – główne kierownictwo Austriaków dążyło do ograniczenia samodzielności pułku, a później brygady legionowej.

Wykorzystując istniejące już i walczące oddziały strzeleckie przystąpiono do organizowania Legionów. Zgodnie z umową zawartą z władzami austriackimi legionieści otrzymywali uzbrojenie i ekwipunek wojsk regularnych³⁹. Pod kierunkiem Piłsudskiego tworzyły się Legiony. Legion Zachodni utworzono w Galicji Zachodniej przy pomocy KSSN. Legion Wschodni – we Lwowie na bazie Drużyn Bartoszewych, Drużyn Strzeleckich, Sokoła i innych organizacji. Legiony powinny złożyć przysięgę na wierność cesarzowi Franciszkowi Józefowi I i podporządkować się dowództwu austriackiemu. „Oddziały polskie użyte być mają do walki przeciw Rosji na ziemiach polskich w związku z monarchią austro-węgierską”⁴⁰.

Żołnierze Legionu Zachodniego złożyli przysięgę i podjęli zbrojne powstanie przeciw Rosji. Natomiast żołnierze Legionu Wschodniego odmówili przysięgi. 30 września Legion Wschodni został rozwiązany. Z Naczelnego Komitetu Narodowego wystąpili konserwatyści wschodniogalicyscy i narodowi demokraci⁴¹. Sekcja Wschodnia została zlikwidowana. W skład NKN weszli konserwatyści, realisci, socjaliści i ludowcy. Prezesem został W. Jaworski. Kiedy rosyjskie wojska zbliżyły się do Krakowa, prezydium NKN przeniesiono do Wiednia oraz ogłoszono plan zjednoczenia Królestwa Polskiego z Galicją.

Polityczny i finansowy patronat nad Legionami wziął Naczelny Komitet Narodowy. Widząc, że państwa centralne milczą o przynależności polskich ziem, Piłsudski zaczął rozbudowywać utworzoną jeszcze 8 września 1914 r. Polską Organizację Wojskową, bo już wówczas uważał, że może łatwiej dojść do porozumienia z Niemcami aniżeli z Austro-Węgrami. W tym celu utworzono POW. Oficjalnie kierował nią M. Sokolnicki i W. Jodko-Narkiewicz. Jej głównym celem była zbrojna walka z Rosją o niepodległość Polski.

W październiku 1914 r. w Warszawie adiutant Piłsudskiego Tadeusz Żuliński został komendantem POW. Ze słów Piłsudskiego wynika, że Żuliński został komendantem, żeby „rozpocząć aktywną walkę wojskowo-dywersyjną w tyłach wojsk rosyjskich”. A swoją pracę rozpoczął od kształtowania ideologii POW, która brzmiała:

³⁸ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rks syg. 14093/II: W. Dayczak, *Z dni wielkich przemian. Wspomnienia architekta*, cz. I: *Pod austriackim zaborem*, s. 284.

³⁹ A. Lenkiewicz, *Józef Piłsudski (1867–1935)*, Wrocław 2002, s. 73.

⁴⁰ Dziennik obwieszczeń NKN: sekcja zachodnia, 24 sierpnia 1914, s. 3.

⁴¹ J. Pajewski, *Odbudowa państwa polskiego...*, s. 71.

celem POW jest otrzymanie polskiej niepodległości drogą walki zbrojnej. POW skierowuje swoją broń przeciw nieprzyjacielowi – Rosji, działa w ścisłym kontakcie z Legionami. Terenami działalności POW są ziemie okupowane przez wojska rosyjskie. POW jest organizacją apolityczną, jednoczy ludzi różnych przekonań i może podporządkowywać się jednemu Rządowi Narodowemu, któremu będą podporządkowywać się wszystkie Polskie Legiony. Z tego powodu dana organizacja nie może i nie podporządkowuje się wpływom żadnej politycznej niezależnej organizacji, jednak podtrzymuje z każdą z nich związki⁴².

Od września 1915 r. na czele POW stał Tadeusz Kasprzycki. Właśnie wówczas organizacja aktywnie rozwinęła swoją działalność, objęła wszystkie miasta, miasteczka, dotarła także do wsi. W 1916 r. POW miała 17 okręgów, objęła 77 miasteczek, liczyła 13 tys. członków, ok. 50% składu POW tworzyli chłopci, 15% – robotnicy, resztę – inteligencja.

Żeby poszerzyć wojskowo-przygotowawczą pracę, POW organizowała Pomocnicze Komitety Wojskowe. W takich warunkach rosły koła piłsudczyków, koła „peowiaków”, które uważały siebie – jako żołnierze Piłsudskiego – za żołnierzy idei walki o niepodległość⁴³.

J. Piłsudski poparł utworzenie jeszcze jednej instytucji, niezależnej od NKN. Z jego inicjatywy 18 grudnia 1915 r. utworzono Centralny Komitet Narodowy, w jego skład weszli przedstawiciele PPS, Narodowego Związku Robotniczego, Polskiego Stronnictwa Ludowego, Związku Inteligencji Niepodległościowej. Prezesem CKN był znany historyk Artur Śliwiński.

Przyjęto statut CKN, w którym zapisano: „Centralny Komitet Narodowy – jako ciało narodowej organizacji na terenie polskich ziem – ma zadanie: 1) reprezentacja i ochrona politycznych narodowo-niepodległościowych interesów; 2) organizacja polityczna szerokich warstw społeczeństwa polskiego w celu utworzenia jedynej narodowej reprezentacji – Naczelnej Rady Narodowej”⁴⁴. Dla wykonania swoich zadań CKN organizował następne komisje i oddziały: polityczny, prasowy, organizacyjny i finansowy, szkolny; komisje: ekonomiczną i oświatową. CKN miał charakter „zjednoczenia”, które walczyło o niepodległość Polski i było posiłkowym elementem obozu niepodległościowego. A „piłsudczycy”, dzięki swojej większości w danej instytucji, faktycznie kierowali jego pracą.

8 października 1914 r., w związku z ewakuacją państwowych instytucji z zagrożonego przez Rosjan Krakowa, NKN przeniesiony został do Wiednia, a jego kierownictwo objął W. Jaworski. Do Wiednia została przeniesiona również Główna Ukraińska Rada pod kierownictwem Kostii Lewickiego, która była odpowiednikiem polskiego NKN. Rola i powaga Naczelnego Komitetu

⁴² W. Lipiński, *Walka zbrojna o niepodległość Polski (w latach 1905–1918)*, Warszawa 1990, s. 145–146.

⁴³ *Ibidem*, s. 153.

⁴⁴ AAN, zespół 54 (CKN), sygn. 2 (Statut i regulaminy wewnętrzne CKN 1916), k. 1.

Narodowego słabły w związku z biernością Austrii w polskiej kwestii, tę rolę przejęły Niemcy. Komitet współpracował z wszystkimi stronnictwami Galicji, działał przez trzy lata, podtrzymywał łączność z J. Piłsudskim. Na przełomie lat 1916–1917 obóz niepodległościowy z Piłsudskim na czele opierał się na trzech głównych siłach: Legionach, POW i CKN.

W pierwszej fazie wojny swoją wizję co do miejsca i roli polskiej sprawy w międzynarodowym konflikcie wypowiedzieli też przedstawiciele orientacji prorosyjskiej. W odpowiedzi na utworzenie Polskich Legionów Stronnicstwo Narodowo-Demokratyczne z R. Dmowskim na czele, a także Stronnicstwo Polityki Realnej ogłosiły 28 sierpnia komunikat, w którym mówiło się: „zwycięstwo rosyjsko-francuskiej koalicji daje ludowi polskiemu perspektywę połączenia wszystkich ziem polskich z dostępem do Bałtyku”. W odezwie wskazano pozycję galicyjskich działaczy jako „fatalną dla polskiej sprawy”. Nazwano ich obrońcami najwyższego nieprzyjaciela naszej narodowej przyszłości, a Legiony – politycznym narzędziem w rękach Austrii i Niemiec.

W Warszawie 10 września 1914 r. narodowi demokraci utworzyli Centralny Komitet Obywatelski ze Zdzisławem Lubomirskim na czele. Oficjalnie zadaniem komitetu było zapewnienie socjalnej pomocy ofiarom wojny, a naprawdę stworzono go dla powstrzymania Romana Dmowskiego, który w tej fazie wojny był zwolennikiem autonomii pod władzą Rosji. Jednak podejmowane były próby utworzenia ogólnej reprezentacji politycznej – Rady Narodowej – na wzór NKN w Galicji. Według projektów endeckich najważniejszym zadaniem Rady miało być wysunięcie praktycznych propozycji wynikających z odezwy wodza naczelnego i likwidacja rozbieżności orientacji – w myśli hasła „Wszyscy za Rosją”. Dla narodowych demokratów wiara w ostateczne zwycięstwo Rosji nie podlegała wątpliwości⁴⁵.

W listopadzie 1914 r. w Warszawie powstał Komitet Narodowy Polski w związku z odezwą wielkiego rosyjskiego księcia Mikołaja Mikołajewicza z 14 sierpnia 1914 r., skierowaną do polskiego narodu⁴⁶. W odezwie apelowano: „niech polski lud będzie zjednoczony pod berłem cara rosyjskiego. Pod tym berłem odbuduje się wolna Polska”. Komitet Narodowy Polski stał się organizacją, która grupowała narodowe i część ludowych partii, działała w latach 1914–1917 w Warszawie i Piotrogradzie. Właśnie ta organizacja tworzyła konkurencję dla polityków z kręgu Piłsudskiego, w jej środowisku dominowała orientacja prorosyjska. Komitet nawoływał Polaków do biernego oporu przed zaborcami: państwem niemieckim i austro-węgierską monarchią. Prezesem KNP był Zygmunt Wielopolski, a prezesem Komitetu Wykonawczego – R. Dmowski⁴⁷.

⁴⁵ C. Kozłowski, *Działalność polityczna Kola Międzypartyjnego w latach 1915–1918*, Warszawa 1967, s. 36–37.

⁴⁶ T. Piszczkowski, *Odbudowanie Polski 1914–1921. Historia i polityka*, London 1969, s. 38.

⁴⁷ *Odbudowa i rozwój...*, s. 79.

Polityczną podstawę dla organizacji stanowiło Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne i Stronnictwo Polityki Realnej. Siłą zbrojną, która wspierała Komitet, była Armia Polska we Francji, zwana potocznie Armią Hallera. KNP uważał się za reprezentanta społeczeństwa polskiego wobec Rosji, a także państw ententy. „Klęska Niemiec w tej walce – to nasze zwycięstwo!”⁴⁸.

Jednak szybko okazało się, że obietnica księcia rosyjskiego o odrodzeniu Polski to puste słowa. Inicjatywa utworzenia polskich zbrojnych oddziałów została uniemożliwiona przez armię rosyjską, a Polaków jako poddanych rosyjskich włączono w skład rosyjskiej armii i utworzono 900-osobowy Legion Puławski.

Z inicjatywy endeków w październiku 1915 r. powołano Międzypartyjne Koło Polityczne⁴⁹. Organizacja polityczna utworzona z inicjatywy zwolenników Komitetu Narodowego Polskiego działała do 1918 r. w Królestwie Polskim, luźno jednocząc ugrupowania burżuazyjne i stronnictwa pasywistyczne. Jej postawa wobec niemiecko-austriackich okupantów była bierna. W skład Koła wchodziły: Stronnictwo Polityki Realnej, Polska Partia Postępowa, Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne.

Zmiany w działalności R. Dmowskiego przyniosło wyjście Rosjan z Królestwa Polskiego latem 1915 roku. W okresie zajmowania przez Niemców Warszawy przebywał on w Piotrogradzie. Przeprowadzone tam rozmowy i poczynione obserwacje utwierdziły go w przekonaniu, że losy Polski zdecydują się nie na froncie, ale w działaniach dyplomatycznych. Ponadto doszedł do wniosku, że o rozstrzygnięciu sprawy polskiej zdecydują mocarstwa zachodnie, a nie Rosja. Stąd jego decyzja o wyjeździe do Anglii w listopadzie 1915 roku⁵⁰.

Tak rozpoczęła się działalność lidera polskich narodowych demokratów na Zachodzie, który przybył tam w 1915 r., chociaż Anglia i Francja nie wykazywały większego zainteresowania kwestią polską, traktując ją jako wewnętrzną sprawę Rosji. Mimo to Dmowski spotykał się z dyplomatami we Francji, Wielkiej Brytanii i Włoszech propagując ideę samodzielnej Polski.

Polski Komitet Narodowy przeprowadził się do Piotrogradu, a stamtąd do Lozanny w Szwajcarii. Od tego czasu R. Dmowski dołożył niemało starań, aby przekonać polityków Zachodu, że niepodległa Polska wraz ze znaczną częścią niepolских ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy może stać się realnym czynnikiem powstrzymania ekspansji niemieckiej na Wschód, ponieważ osłabiona Rosja nie będzie zdolna temu zapobiec. Dmowski reasumował działalność KNP w Paryżu 4 stycznia 1918 r.:

Jakiz jest jego zasadniczy charakter? Rządem polskim nie jest i być nie może, bo nie rządzi krajem i w kraju, bo nawet i za granicą nie ma egzekutywy. Natomiast jest Komitet jedyną oficjalną reprezentacją interesów narodowych na terenie Ententy, opartą na jawnym zaufaniu Polaków

⁴⁸ *Odbudowa i rozwój...*, s. 79.

⁴⁹ C. Kozłowski, *Działalność...*, s. 67.

⁵⁰ J. Cabaj, *Dmowski i Piłsudski...*, s. 71.

w Ameryce i w Rosji, na tajnym mandacie polskich organizacji krajowych i na urzędowym uznaniu przez cztery państwa sprzymierzone, reprezentacją dążącą do uzyskania jak najszerszych prerogatyw, które mógłby na jej miejscu regularnie rząd uzyskać. Jednym z głównych punktów programu Komitetu jest zapewnienie Polsce przedstawicielstwa na przyszłym kongresie pokojowym. Stosunek Komitetu do kraju i władz krajowych jest określony wyraźnie w komunikacie przesłanym do kraju z Lozanny 12 sierpnia 1917 roku w chwili utworzenia się tamże Komitetu, jak również w depeszy Komitetu przesłanej 15 listopada 1917 r.⁵¹

Szeroką akcję dla odbudowy Państwa Polskiego przeprowadzali działacze polscy na Zachodzie. 20 grudnia 1914 r. emigracyjny Związek Polskiego Szkolnictwa w USA opublikował memoriał, który zawierał postulat przywrócenia niepodległości Polski i protest wobec bratobójczej wojny polskiego ludu.

Centralny Komitet Polski utworzony został w październiku 1914 r. w USA i zbierał fundusze na pomoc ofiarom wojny w Polsce. W styczniu 1915 r. z inicjatywy Henryka Sienkiewicza i Ignacego Paderewskiego został powołany w szwajcarskiej miejscowości Vevey Komitet Pomocy dla Ofiar Wojny w Polsce. W Lozannie działała Agencja Polska utworzona przez Erazma Piltza i Mariana Seydę. W Londynie powstał Polski Komitet Informacyjny. Jego opiekunem był Robert William Seton Watson⁵².

Brytyjskie i szwajcarskie centra starały się organizować pomoc tym polskim ziemiom, które były spustoszone wojną. Centralna Agencja Polska otworzyła oddziały w Londynie, w Paryżu, Rzymie i Waszyngtonie, wszystkie one pozostawały pod wpływem Komitetu Narodowego Polskiego Dmowskiego.

W ten sposób dwie główne tendencje ówczesnej polityki polskiej reprezentowali z jednej strony tak zwani aktywiści, którzy wzywali do aktywnej walki przeciw Rosji u boku państw centralnych, a z drugiej tak zwani pasywiści, którzy swoje nadzieje pokładali w Rosji, a z czasem w sojusznikach zachodnich. W wyniku czego w społeczeństwie polskim dominowały trzy główne orientacje, które były podstawą tworzenia różnych organizacji politycznych, a mianowicie:

1) ruch rewolucyjny reprezentowały SDKPiL i PPS-Lewica, które nawoływały swoich zwolenników do wystąpienia rewolucyjnego;

2) zwolennicy narodowej demokracji na czele z R. Dmowskim podtrzymywali swoją koncepcję współpracy z Rosją. U boku Rosji próbowali tworzyć polskie wojskowe formacje (Legion Puławski). Autonomia zjednoczonych polskich ziem w Rosji w ciągu 1914 r. była maksymalnym celem obozu narodowego;

3) polityczny obóz związany z państwami centralnymi utworzył się na ziemiach Galicji. W środowisku tej politycznej orientacji wyodrębniły się główne polskie ośrodki: Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych,

⁵¹ AAN, zespół 100. Akta I. Paderewskiego, sygn. 640. Komitet Narodowy Polski w Paryżu. Protokoły posiedzeń: memoriał-komunikat, korespondencja, s. 2–3 (*Protokół posiedzenia KNP w Paryżu, 4 stycznia 1918 r.*).

⁵² Н. Дейвіс, *Боже ігрище: історія Польщі*, przeł. П. Тарашук, Київ 2008, s. 730.

która podtrzymywała idee Piłsudskiego, i proendecko nastawiony Centralny Komitet Narodowy. Jednak tylko konserwatyści galicyjscy byli zwolennikami rozwiązania austriacko-polskiego i propagowali hasła politycznego lojalizmu.

Uliana Klymiuk

THE ISSUE OF REGAINING INDEPENDENCE IN THE ACTIVITIES OF POLITICAL PARTIES IN GALICIA IN THE YEARS 1914–1918

The issue of Poland regaining its independence was always present in international politics, but it became especially important after the outbreak of the First World War. The problem of Poland's statehood was important for Germany, Austria-Hungary, as well as their rival Russia. Taking advantage of the autonomy of Galicia, Poles started to establish political organisations, as well as military units there, preparing for war. This is why research on the development of the idea of Poland's independent statehood in Galicia is worth researching and is still important. The article analyses in a thorough and objective way the formation and promotion of the idea of independent Polish statehood in Galicia among various political parties during the time of the First World War. The presented research is based on, among others, hitherto unused archival materials.

